

HÁTRAHAGYOTT DOLGOK, APÁLY IDEJÉN

*Csak hagyni kellene, hogy áradjon, csordogáljon,
elsimítson, mint folyóvíz a kavicsot, vagy hagyjon
rezdületlenül, mint az álmétkodástól megtorpanó
szél a víz tükrét. Ami tükör is, áttetsző is. Belé látok,
de látom magamat is, az éppen belé látó magamat.*
(önmottó)

Az esőáztatta, homályba borult utcán a hideg szél szemetet kerget. Kukák tartalmát, plakátfoszlányokat, újságpapírt, rongyokat, sörös dobozokat, pénzt, részvényeket. Időnként hangok. Néha talán lövések. Minden széthullott, minden érték elenyészett.

Posztapokaliptikus víziókat keltenek azok a videók, amelyek Grensó István és Dukay Barnabás első közös muzsikálásáról készültek 2015. november 18-án, az Auróra nevű hely pincéjében. A képek éppen technikai tökéletlenségük által válnak széppé és mélyen esztétizálttá, teret nyitva egy olyan értelmezésnek, hogy a felvétel valamikor a civilizációnk szétfoszlása utáni időben készült, ahol túlélők titkos odúkbán zajló zenei, kulturális szeánszokon idézik meg a múltat, amire talán elveszett aranykorként reflektálnak. (Éppen ezért maradéktalanul illik erre a lemezre is, amit az Art Ensemble of Chicago használt mintegy mottóként több albumán: *Ancient to the Future*.) A benyomásokhoz a képeken túl persze kell a zene is, ami kortalan és címkéek, kategóriák közé győmszölhetetlen. Ha minden külső igazodási pont, minden keret összeroskadt, csak a belső rendre lehet támaszkodni. De mennyi az esély arra, hogy két autonóm belső rend között mások számára is értelmezhető, sőt élményt nyújtó interakció alakuljon ki, adott esetben éppen a zene nyelvén? Őszintén szólva, fölöttébb csekély, előre nagyobb tétet semmiképpen nem érdemes bmondani. És mégis, ott az Auróra pincéjében létrejött, megteremtődött, alakot, formát öltött valami, mikor két egymástól nagyon eltérő, és korábbi pontjain semmilyen módon nem kapcsolódó pályát bejárt zenész számára kiderült, hogy értik egymást és rengeteg mondanivalójuk van egymásnak.

Az első találkozást akár rendszeresnek is mondható közös fellépések követték, amelyek többségéről készültek felvételek, így az együttműködés kifejezetten jól dokumentáltnak mondható. A Grencsó-Dukay duóhoz alkalmanként csatlakoztak más zenészek is, 2016 áprilisában Benkő Róbert bőgőzött velük, novemberben pedig Holló Aurél ütöst vonták be a 23 közös muzsikálásba. Tulajdonképpen már az Aurórában adott első koncert befejeztével evidensnek tűnt, hogy Dukay Barnabásnak és Grencsó Istvánnak érdemes lenne a stúdió által kínált lehetőségekkel is élve rögzíteni a kibontakozó új zenei világ gyümölcseit. Hála a Hunnia Recordsnak, 2016 márciusában lehetőséget kaptak arra, hogy két napot a stúdióban töltve felvegyenek sokórányi anyagot. Az ebből készült első válogatást tartalmazza a *Hátrahagyott dolgok apály idején* című lemez.

Az zongora-szaxofon felállású duó nem mondható szokványosnak sem a jazzben, sem a kortárs zenében. A mai fogyasztói igények számára ez a felállítás nem különösebben vonzó, miközben kétségtelenül formai önkorlátozást is jelenthet ennyire redukálni egy zenekart. Ez is oka lehet annak, hogy a jazzben csak a legkiválóbbak vágtak bele ilyen összetételben felvételeket készíteni, ugyanakkor voltak olyanok, akik kifejezetten előnyben részesítették ezt a formációt, így Steve Lacy és Mal Waldron tucatnyi duó lemezt vet fel, de említhetjük Aki Takase és Rudi Mahall, Joseph Jarman és Marilyn Crispell, Joe McPhee és John Snyder, Archie Shepp és Horace Parlan, vagy az e sorok szerzője által nagyra becsült Marion Brown és Mal Waldron, illetve Archie Shepp és Mal Waldron duókat. Ezek a zenék azonban mind belül maradnak a jazz paradigmán, ennyiben nem előképei a *Hátrahagyott dolgoknak*. Ha ilyeneket keresünk, egyrészt Cecil Taylor és Anthony Braxton 2007-es londoni első közös fellépése említhető, ahol Tony Oxley ütős hangszereken és William Parker bőgőn voltak a társaik. A spontán együtt zenélés minőségében, lelkiületében talán ez vethető össze leginkább Dukay és Grencsó zenei univerzumával. Másrészt mindenképpen érdemes megállni egy szóra Anthony Braxton és Szabados György emlékezetes közös fellépésénél, illetve a Szabraxtondos című lemezükénél, annál is inkább, mert Grencsó Istvánnak Szabados talán a legfontosabb zenei, intellektuális és spirituális mestere, ugyanakkor tisztelője Braxtonnak is. A Szabados–Braxton kooperáció mégsem ad kulcsot Dukay és Grencsó zenéjéhez, véleményem szerint több okból sem. Egyrészt hiába párját ritkító az Ockegham-től Bachon, a késői Liszten és Satie-n át napjaink zenéjéig terjedő zenei horizont, ami mind jelenidejű Dukay Barnabás gondolkodásában, referenciái között Szabados és Braxton nem szerepeltek. Ennél is fontosabbnak ítélem azonban a zenészek közötti viszony természetének különbözőségét, aminek döntő hatása van a LÉTre-jövő, megteremtett zenére is. Mint a Grencsó Kollektíva Derengés című

albumához írt ajánló soraiból is kítűnik, Braxton és Szabados között kölcsönös, őszinte tisztelet, illetve ennél is több, szeretetkapcsolat állt fenn. Ugyanakkor egymással diagonálisan ellentétes életvilágokban szereztek tapasztalataikat és igyekeztek megvalósítani zenei elképzeléseiket.

24 Braxtonnak a pénz és a gazdasági érdekek egyre ridegebb pressziójával, Szabadosnak pedig a kommunista rezsim intoleráns és alpári diktatúrájával szemben kellett megőrizni alkotó tevékenységének szabadságát. A mindkettejük részéről adott kiemelkedő technikai felkészültség és az egymás iránti érdeklődés és nyitottság mellett a hidat a közös muzsikáláshoz a darabok megkomponált részei jelentették. Fontos kiemelni és aláhúzni, hogy bármennyire bonyolultak és nagy figyelmet igénylőek a Szabados–Braxton együttműködés darabjai, többségükben megkomponált váz körül indázó, összehajló, különváló improvizációkat hallunk, melyek egyfajta zenei átjárót építve tették lehetővé a két erőteljesen különböző világú zenész találkozását.

Teljesen másnak látom a Dukay–Grencsó együttműködés lelki és intellektuális prekondícióit. Ők egy közös spirituális teret létrehozva, vagy ilyenbe belépve, zenei formájú lenyomatokban engednek rálátást az ott szerzett, megélt tapasztalataikra. Anyagtalan, légies lelkületet rezgetnek. Ha feltétlenül címkézni kellene a *Hátrahagyott dolgok...* darabjait, radikális és szabad zenekarzenének mondanám. Radikális, mert közvetlenül nem következik semmilyen előzményből, és radikális, mert füttyül sikerre, elismerésre, pénzre, kritikára és közönségre, minden külső szempontra, csak a saját törvényeinek engedelmeskedik. Ezáltal nyeri el másik attribútumát, a szabadságot, ami mögött ott van a két muzsikus személyiségének kikezdehetetlen szellemi autonómiája, szabadsága is. És zen annyiban, amennyiben közvetlenül a lét teljességére, a dolgok lényegére mutat, üresjáratok nélkül.

A lemezen spontán, „rögtönzött” darabok hallhatók, de fontos jelezni, hogy a rögtönzésnek semmi köze az esetlegességhez, a pillanatnyi érvényességhez. Grensó István és Dukay Barnabás öntörvényű, határozott, erős egyéniségek, akiket belső rend vezérel, ugyanakkor nyitottak is, és ezzel a nyitottsággal integrálnak új impulzusokat belső rendjükhöz. Ezáltal lehetséges, hogy az első személyes találkozásuktól, az emlékezetes Auróra esttől meggyőző, érett, számos szempontból új fejezetet nyitó zenék áradnak belőlük a *Hátrahagyott dolgok...*-ig és tovább. Megjelenésében, a közölt információkban is nagyon következetes, összeszedett a lemez, üzeneteket küld, támpontokat kínál a szerzők gondolati, spirituális világának megközelítéséhez. Grensó István *Az építményeken túl* című verse – ami a nyitó darab címe is – segíti az érzelmi ráhangolódást a zenére. Az album címe is rímelt a korábban felvetett posztapokaliptikus vízióra: a darabokra hullott egész romjai között a zenészek, mint sztalkerek járnak, a hordalékból kiemelnek valamit, magasba tartják, megszemlélik, beszélnek/zenélnek róla, aztán felteszik a

kis parti futóra, vagy elhajtják. A darabok címeiben további Grecsó-versek köszönnek vissza (*Várni visszafajtottan, Valamihez mérten*), jelezve, hogy többről és másról van itt szó, mint holmi könnyed együttjammelésről, a világ mibenlétéről fogalmazódnak meg konzisztens állítások. A hallgatók tájékozódását a lemezborítón Stevan Kovacs Tickmayer értő és pontos 25 bevezetője támogatja. Az albumon 11 darab kapott helyet. Közülük 6 Dukay Barnabás (zongora) és Grecsó István (szoprán, alt és tenor szaxofon, basszus klarinét, fuvola) duója, míg 5 darabban közreműködik Szemző Tibor (piccoló, fuvola, basszus fuvola) és Miklós Szilveszter (ütőhangszerek). Szemző és Miklós érzékenyen hangolódott rá kifinomult effektusokkal Grecsó és Dukay összeszokott, egylelkű zenéjére, szükség szerint gazdagítva annak hangzását. Külön említést érdemel Miklós Szilveszter, aki zörejeivel, koppanásaival, dobbanásaival emancipált instrumentumként, és nem ritmuszekcióként használja hangszereit, és még véletlenül sem üt egyetlen jazzes ritmust sem.

Néhány kósza gondolat magáról a zenéről. A nyitó darab, *Az építményeken túl* olyan, mint a színházban a függöny, csak nem nehéz drapéria, hanem finom szövetű hangfátyol, nyitány, ami sejtet, bepillantást enged, majd könnyedén fellibben. Az *Írott kő* öt és fél perce eseménydús és megmutatkozik benne mindaz a gazdagság, ami Dukay és Grecsó zenéjét jellemzi. A szaxofonra épülő lassú felvezetés után a zongora és a dob ritmusváltásával felgyorsul, s noha természetesen spontán darabról van szó, a négy hangszernek a fuvola staccatoival összefogott pontos illeszkedése – mint másutt is több helyen – a megkomponáltság hatását, benyomását kelti. A *Csipetnyi só* a zongora kevés hangból építkező, magával ragadó játékkal indul, ami felmutatja mindazokat az erényeket és szépséget, ami jellemzi Dukay munkáit. A tenor lírai motívumokkal kapcsolódik be, aztán úgy haladnak tovább, mint egy csendes alkonyi sétán a parton, apály idején. A *Várni visszafajtottan* gyönyörű példája a négy művész spontán egymásra hangolt-ságának. Dukay a zongora húrjait manipulálva csal elő hangokat és ütemeket, Miklós Szilveszter diszkrét zörejeiket hallat, Szemző fuvolájának minimalista dallama adja a darabon végighúzódó vázat, a szerkezetet a basszus klarinét teszi teljessé. Kifejezetten izgalmas hatást kelt az együtt nagyon ritkán hallható fuvola és basszus klarinét. A darabot hallgathatjuk úgy is, mint a címében jelzett feszült állapot zenei érzékeltetését, de ugyanakkor árad benne a játékoság, ami tán az ironiától sem mentes. A *Valamihez mérten*-ről azt mondhatjuk, jellegzetes Grecsó –Dukay hangzás. Az első harmad pörgése után a középső részben kis motívumokkal, hangokkal adnak impulzusokat egymásnak, végül a szaxofon hoz be egy dallamot, megforgatják kicsit, aztán csendbe oldják. A *Holdárnyékban*-t Grecsó egyik kedves fúvósának, Yusef

Lateefnak dedikálták, hangképekben idézve meg az idős Lateeffal készült lassú, szép film meditatív hangulatát. Kevés hangból épített béke és belső harmónia a zongora húrjaiból, fuvolából, basszus fuvolából és ütőhangszerekből elővarázsolva. Zongorán és basszus klarinéton előadott öröm-

26 zene a *Könnyedén emeld*, az egyetlen jazzként címkézhető szám a lemezen. A *Barlangezene* csupa titok. Dukay először a preparált (vagy csak lefogott) zongorahúrokból varázsol ritmust, kicsit marimbás jelleggel, amihez Grencsó a fuvola billentyűinek zörgetésével társul, aztán fuvola hangképeket illeszt a zongora kínálta alapok fölé, majd elcsendesednek. A szám akár lehetne a *Holdárnyékban* folytatása, második tétele is. Az *Apró partfutó* kiváló zongora – szoprán szaxofon kamaradarab. Nagyszerű példája annak, hogy Grencsó szabadon szárnyaló szaxofonjátékát miként tudja keretbe foglalni Dukay zongorázása, sokdimenziós tükröződésekkel.

A lemez szerkesztése úgy hozta, hogy a *Barlangezénél* az *Apró partfutó* kivételével a darabok egyre inkább a csendről szólnak, mondhatnánk úgy is, hogy csenden túli zenék. Dukay Barnabás zeneszerzőként is ritka tudatossággal viszonyul az időhöz és ekként bánik a csennel is. Lemezein pontosan kiméri és közli is a darabok közötti szünetek/csendek idejét. A *Lassan kúszó árnyak, meszelt ház falán* az ő kéznyomát mutatja. A kompozíció első harmadában, ha kimérnénk, de facto jelentős időt tenne ki a csend. Az sem szokványos, hogy az egész darab egyetlen erőteljes zongorahang körül szerveződik, amihez aztán csatlakozik egy másik, aminek az otléte triviális, amikor már elhangzott, de kevesen mondanák meg előre, hogy az következik, illetve kevesen választanák éppen azt a hangot, dallamtöredéket. Miklós Szilveszter finom ütőzése, Szemző basszusfuvalója apró vonásokkal árnyal, Grencsó előbb fuvalán, majd basszus klarinéton ad hozzá pasztelles színeket. A zene az utolsó két percben lép ki a csenden túli tartományból, mondhatni, alakot öltenek az árnyak. Aztán az utolsó darabban, mintha megtörténne az addig hallottak valamiféle szintézise. Tickmayer az egyszerűség nagyszerűségének látja a *Még soha sem láttalak* című művet, én sokkal többnek. Időtlenység, lebegés, az evilági jelleg lefoszlása árad a zongora és a basszus klarinét hangján megszólaló közös meditációból, amibe Dukay háttérben hallatszós, fej- és torokhangú kántálása mélységesen ősi karaktert sző bele. Igazából nem tart sehonnan sehova, VAN. Egy új állítás a létről, a lét egy sajátos állapotáról. Nevet ad valaminek, ami korábban formátlan, meg nem ragadott volt. Metafizikus rácsodálkozás. Még soha sem láttalak. De most itt vagy.

A hallgatóban folyamatosan merülhetnek fel kérdések, amint halad előre a CD-n. Bizonyára próbálja azonosítani, ismert mintázatokhoz, stílusokhoz kötni a zenét. Nem jazz, bár spontán alkotások, a kortárs zene kategóriájából meg éppen azért lóg ki, mert nem komponált, nincs zeneszerző, hanem teljes egészében, az első hangtól az utolsóig a zenészek valós idejű

interakciójából keletkezett. Mégis, helyenként olyan tiszta szerkezet üt át rajtuk, hogy komponált művek hatását keltik. És hát persze, az alkotók ebből a két tradícióból érkeztek. Dukay Barnabás zongorista, orgonista, komponista és tanító, ebben a pillanatnyi és olcsó hírnévre ácsingózókat tenyészítő világban a kortárs zenének a visszavonultságot választó 27 ikonikus figurája, és Grensó István, aki a formabontó, kísérletező, szabadságelvű jazz mestere, közösek abban, hogy a műfaji, stílári határok csak mint áthágandó akadályok érdeklík őkét. Ennek a két személyes tudásnak, tapasztalatnak a kölcsönhatásából, abból, hogy vonatkozási pontok és megtermékenyítı impulzusok lehetnek egymás számára, nos, ebből fakad egyedi és lenyűgözı zenei világuk. Amihez azért – el ne feledjük – kellett a már emlegetett közös spirituális tér integráló ereje is. A spiritualitás, az intellektuális szabadság és a materiális, világi szempontok kötőerejére, csábítására való érzéketlenségük utat nyit az Égre. Innen nyer művészetük szakrális karaktert.

Olyan derűsen egyszerű, amint nyilvánvalóvá válik, hogy ezek a zenék egy erősebb lét közelében születtek.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=YHRmzI67j6I&t=47s>

<https://www.youtube.com/watch?v=OZ9pH9GVoMA>

² <https://www.youtube.com/watch?v=hERK03gmVHc>

³ https://www.youtube.com/watch?v=_1v6Kf4dnbs

